

УДК 159.923.2:37.018

Міляєва В.Р., кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач науково-дослідної лабораторії розвитку дитини
Київського університету імені Бориса Грінченка

Лебідь Н.К., кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії розвитку дитини
Київського університету імені Бориса Грінченка

Бреус Ю.В., молодший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії розвитку дитини
Київського університету імені Бориса Грінченка

РОЗВИТОК ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація

У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми розвитку потенціалу особистості в умовах сучасного освітнього середовища. Визначені пріоритетні напрями психолого-педагогічного забезпечення розвитку потенціалу особистості на різних рівнях освіти.

Ключові слова: розвиток потенціалу особистості, освітнє середовище, психолого-педагогічне забезпечення, психологічний супровід, рівні освіти.

Постановка проблеми. В умовах глобальних суспільних трансформацій до людини висуваються нові вимоги, які зумовлюють необхідність її усебічного розвитку, збагачення сил та можливостей. У зв'язку з цим визначальною стає потреба максимально повної реалізації індивідуальних задатків та здібностей, стимулювання власної самореалізації людини. Освіта у цьому процесі посідає чинне місце. Як зазначено у програмних документах (Національній доктрині розвитку освіти в Україні, Програмі економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», Указі Президента України «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» від 30 вересня 2010 року, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021

роки), нагальною є необхідність модернізації освіти з метою підвищення її якості та конкурентоспроможності.

Зокрема особливої актуальності і практичної значущості набувають питання парадигмального моделювання, пов'язані із пошуком інноваційної парадигми, яка б сприяла актуалізації психологічних ресурсів та розвитку потенціалу особистості, була спрямована на формування компетентності людини як основи її успішності у процесі життєдіяльності.

Аналіз педагогічної та психологічної літератури засвідчив інтерес наукової спільноти до проблеми розвитку потенціалу особистості (К.О. Абульханова-Славська, Т.І. Артем'єва, С.Л. Братченко, В.В. Ігнатова, В.О. Сластьонін, В.І. Слободчиков, В.О. Співак, В.Г. Риндак, Є.В. Руденський, М.І. Шевандрін та інші). Основними тенденціями наукових досліджень даної проблеми у психології є теоретичне обґрунтування поняття потенціалу, визначення його складових, механізмів розвитку (Б.Г. Ананьєв, С.В. Баранова, А.А. Бефані, Я.Е. Кальба, А.Б. Коваленко, М.С. Коган, Д.О. Леонт'єв, С.В. Ложкін, А.Г. Маклаков, І.П. Маноха, І.В. Мурашко, В.М. Мясіщев, Є.М. Осін, Б.Д. Паригін, В.І. Подшивалкіна, Н.В. Родіна, В.К. Сафронов, Л.Д. Столяренко та інші.). Наразі актуальним залишається формування цілісного уявлення про систему розвитку потенціалу особистості в умовах освітнього середовища.

Враховуючи вищезазначене, **мета статті** полягає у розробці психолого-педагогічного забезпечення розвитку потенціалу особистості на різних рівнях освіти.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняних та зарубіжних дослідженнях особистості поняття потенціалу пов'язується з певними процесами – актуалізації, реалізації, розгортання, розкриття, відтворення, прагненням «вийти за межі своїх рамок», самовираження, самоствердження, самореалізації, інтеріоризації (Б.Г. Ананьєв, І.С. Кон, Д.О. Леонт'єв, В.М. Мясіщев, С.Л. Рубінштейн, В.К. Сафонов, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс, В. Франкл, Е. Фромм та інші). Потенціал особистості розглядається як джерело розвитку людини, що забезпечить її успішність у процесі життєдіяльності (Я. Кальба, Д.О. Леонт'єв, С.Д. Максименко, І.П. Маноха, І.В. Мурашко, В.І. Подшивалкіна, М.А. Садова та ін).

У дослідженнях В.М. Маркова зазначається, що основою уявлення про розвиток особистості є саме потенціал людини. Особистісний потенціал визначається

як система внутрішніх відновлюваних ресурсів людини, що проявляється у діяльності, яка спрямована на досягнення соціально значущих результатів [6, с. 61].

Реалізація потенціалу особистості, на думку В.В. Ігнатової, відбувається у діяльності через поєднання мотивів і здібностей людини та має об'єктивну спрямованість у залежності від потреб особистості та її ціннісних орієнтацій [4]. У цьому випадку здібності індивіда розглядаються як вже реалізований потенціал, спрямований мотивацією на подальший його розвиток. Перспективи подальшого розвитку потенціалу розглядаються як можливий напрям зростання особистості і орієнтуються на зону найближчого розвитку (Л.С. Виготський).

Зважаючи на вищезазначене, варто говорити про актуальні та потенційні ресурси. Так, актуальні особистісні ресурси – це знання, уміння й навички, які людина надбала у процесі власного життєвого досвіду і реалізує в ході життєдіяльності. Потенційні особистісні ресурси – це сукупність цінностей, загальних і спеціальних здібностей, продуктів мисленнєвої діяльності, ментальних і поведінкових стратегій, внутрішніх станів, настанов, які можуть бути задіяні людиною для досягнення певної мети чи намічених результатів.

Реалізувати власний потенціал особистість може тільки в процесі саморозвитку, який, частіше за все, і розглядається як цілеспрямований процес розгортання потенційних і прихованих до певного часу задатків, можливостей, умінь, якостей особистості. Саморозвиток відбувається й усвідомлюється особистістю як процес реалізації власного потенціалу, а його результатом є самореалізація людини [1].

Самореалізація ґрунтується на стабільній активності особистості, що пов'язана з її глибинними особливостями, серед яких пріоритетними є когнітивна, емоційна і регулятивна сфери психіки (Д.О.Леонтьєв, В.К. Сафонов, В.І. Слободчиков). Соціальне оточення може лише підтримати або відторгнути активність людини (В.К. Сафонов). Отже, особливого значення набуває питання формування конструктивного середовища, у якому створюються оптимальні умови для розвитку потенціалу особистості. Ми вважаємо, що таким середовищем є освітнє.

Поняття «освітнє середовище» – одне з ключових у педагогічній психології та педагогіці. Воно визначається як система цілеспрямованих впливів і відповідних умов розвитку особистості, а також можливостей для її вдосконалення, які містяться у

більш широкому за навчальне соціальному та просторово-предметному оточенні [9, с. 193]. Як підкреслює В.П. Зінченко: «Максимум, на що можуть претендувати науки про людину, в їх числі і психологія, це на дослідження шляхів розвитку і на демонстрацію простору вибору, його ціни для людини, що розвивається» (Зінченко, 1994). Підтвердженням даної думки є дослідження М. Шелера, який розглядає освіту не лише як процес накопичення знань і вмінь для вирішення практичних задач, але і як категорію буття, як процес становлення особистості, розвиток індивідуальності, реалізації її людського призначення. «Освіченим є не той, хто багато знає, чи той, хто може відповідно до законів максимально передбачати і управляти процесами. Освіченим є той, хто опанував структуру своєї особистості» [8, с. 46].

Наразі дослідження розвитку потенціалу особистості в освітньому середовищі відбуваються у таких напрямках:

- розвиток творчого потенціалу особистості з урахуванням її вікових особливостей (Д.Б. Богоявленська, О.В.Брушлінський, Л.С. Виготський, В.І. Загвязинський, І.А. Зязюн, В.О. Кан-Калик, І.О. Мартинюк, В.О. Моляко, С.О. Сисоєва, Р.В. Ткач);
- дослідження професійного потенціалу особистості, умов і шляхів його реалізації у процесі професійного навчання з метою професійного та особистісного зростання (Є.І. Головаха, В.О. Гузенко, Л.А. Дудко, Є.М. Іванова, Є.А. Клімов, В.М. Марков, Є.Б. Старовойтенко, О.О. Тихомиров);
- розвиток особистості та реалізація її потенціалу з позицій акмеологічного підходу (К.О. Альбуханова-Славська, О.О. Бодальов, А.О. Деркач, В.Г. Зазикін, Н.В. Кузьміна, В.М. Марков, С.С. Пальчевський);
- вивчення особистісно-розвиваючого потенціалу освітнього середовища («педагогічний потенціал», «освітній потенціал», «виховний потенціал», «дидактичний потенціал», «духовний потенціал» тощо). При цьому зазначений феномен стосується як окремої особистості (педагога), так і соціуму (освітніх систем) (Ш. Амонашвілі, А. Анохін, Ю. Бродський, І.М. Габа, Л.В. Кондрашова, В. Слободчиков, В. Ясвін).

Проведений нами аналіз наукових публікацій показав, що актуальним завданням сучасного освітнього середовища є створення тих умов, які б сприяли розвитку потенціалу особистості. При чому більшість авторів погоджуються, що соціальне оточення у даному випадку виступає лише фактором підтримки та

площиною його реалізації. Основою успішності розвитку потенціалу особистості є власна активність індивіда, що актуалізується в ситуації саморозвитку та забезпечується розвитком особистісних властивостей, які сприяють індивідуалізації, соціалізації та професіоналізації особистості. Традиційний погляд на освіту, що характеризується в більшій мірі лише процесом передачі інформації та засвоєння знань, не забезпечує належним чином виконання даного завдання. Отже, виникає нагальна потреба модернізації освітнього середовища та створення такої інноваційної розвивальної парадигми, яка б враховувала психологічні особливості розвитку особистості з метою реалізації її внутрішніх ресурсів. Вирішення даної проблеми, на нашу думку, можливе шляхом запровадження в систему освіти програми психолого-педагогічного забезпечення розвитку потенціалу особистості.

Аналізуючи систему освіти як сукупність навчальних і навчально-виховних закладів, які забезпечують загальну середню, професійну, вищу та післядипломну освіту [3], нами була виділена специфіка розвитку потенціалу особистості на вказаних рівнях.

Загальна середня освіта забезпечує всебічний розвиток дитини як особистості, її нахилів, здібностей, талантів, трудову підготовку, професійне самовизначення, формування загальнолюдської моралі, засвоєння визначеного суспільними, національно-культурними потребами обсягу знань про природу, людину, суспільство і виробництво, екологічне виховання, фізичне вдосконалення. Розвиток потенціалу особистості сприятиме актуалізації власних ресурсів, набуттю адаптивних форм поведінки, самореалізації обдарованих дітей, творчому, духовному та культурному становленню дитини, здійсненню успішного професійного вибору.

Професійна та вища освіта забезпечує фундаментальну наукову, професійну та практичну підготовку, здобуття громадянами освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до їх нахилів, інтересів і здібностей. Розвиток потенціалу особистості сприятиме формуванню активної життєвої позиції, забезпечить успішну соціальну адаптацію та професіоналізацію молодого людини.

Післядипломна освіта – спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення та оновлення її професійних знань, умінь і навичок або отримання іншої спеціальності. Післядипломна освіта створює умови для безперервності та наступності освіти і включає: перепідготовку,

спеціалізацію, розширення профілю (підвищення кваліфікації), стажування. Розвиток потенціалу особистості в умовах післядипломної освіти вдосконалив професійну та особистісну компетентність фахівця.

Змістом психолого-педагогічного забезпечення розвитку потенціалу особистості виступає психологічний супровід – цілісний процес вивчення, формування, розвитку і корекції розвитку особистості з урахуванням своєрідності психологічних особливостей кожної стадії, а також права особистості нести відповідальність за своє життя [5]. Основу психологічного супроводу складає єдність чотирьох напрямів діяльності: діагностики суті проблеми, що виникла; отримання інформації стосовно природи проблеми та шляхів її подолання; надання консультації на етапі прийняття рішення та розробки стратегії розв'язання проблеми; забезпечення первинної допомоги на етапі реалізації розробленого плану [2, с. 67 – 74]. Традиційно реалізація психологічного супроводу відбувається у таких напрямках: психодіагностика, психокорекція та психопрофілактика [7]. Кожен із зазначених напрямів є підготовкою до наступного і, певною мірою, продовженням попереднього. На кожному рівні освіти психодіагностика, психокорекція та психопрофілактика відрізняються змістовим наповненням, враховуючи вікові особливості учасників. Проте їх комплексна реалізація на кожному рівні освіти спрямована на досягнення спільної мети – розвиток потенціалу особистості.

На нашу думку, основними процесами, які відображають розвиток потенціалу особистості, є розкриття, актуалізація та реалізація.

➤ *Розкриття потенціалу особистості* – процес виявлення потенційних ресурсів особистості. Він полягає у реалізації комплексної психодіагностичної програми, націленої на виявлення потенційних ресурсів особистості.

➤ *Актуалізація потенціалу особистості* – процес перетворення ресурсних можливостей особистості із потенційного стану в актуальний. Головним на цьому етапі стає виявлення індивідуальних векторів розвитку потенціалу особистості та процес реалізації намічених планів.

➤ *Реалізація потенціалу особистості* – цілеспрямований процес використання у наявній ситуації потенційних і прихованих до певного часу задатків, можливостей, умінь, якостей, що призводить у ході життєдіяльності до певних значимих для особистості або суспільства досягнень. Тут робота психолого-

педагогічного складу спрямована на розвиток тих інтегративних характеристик потенціалу особистості, що сприятимуть його реалізації.

Модель програми психолого-педагогічного забезпечення розвитку потенціалу особистості на різних рівнях освіти представлена на рисунку 1.

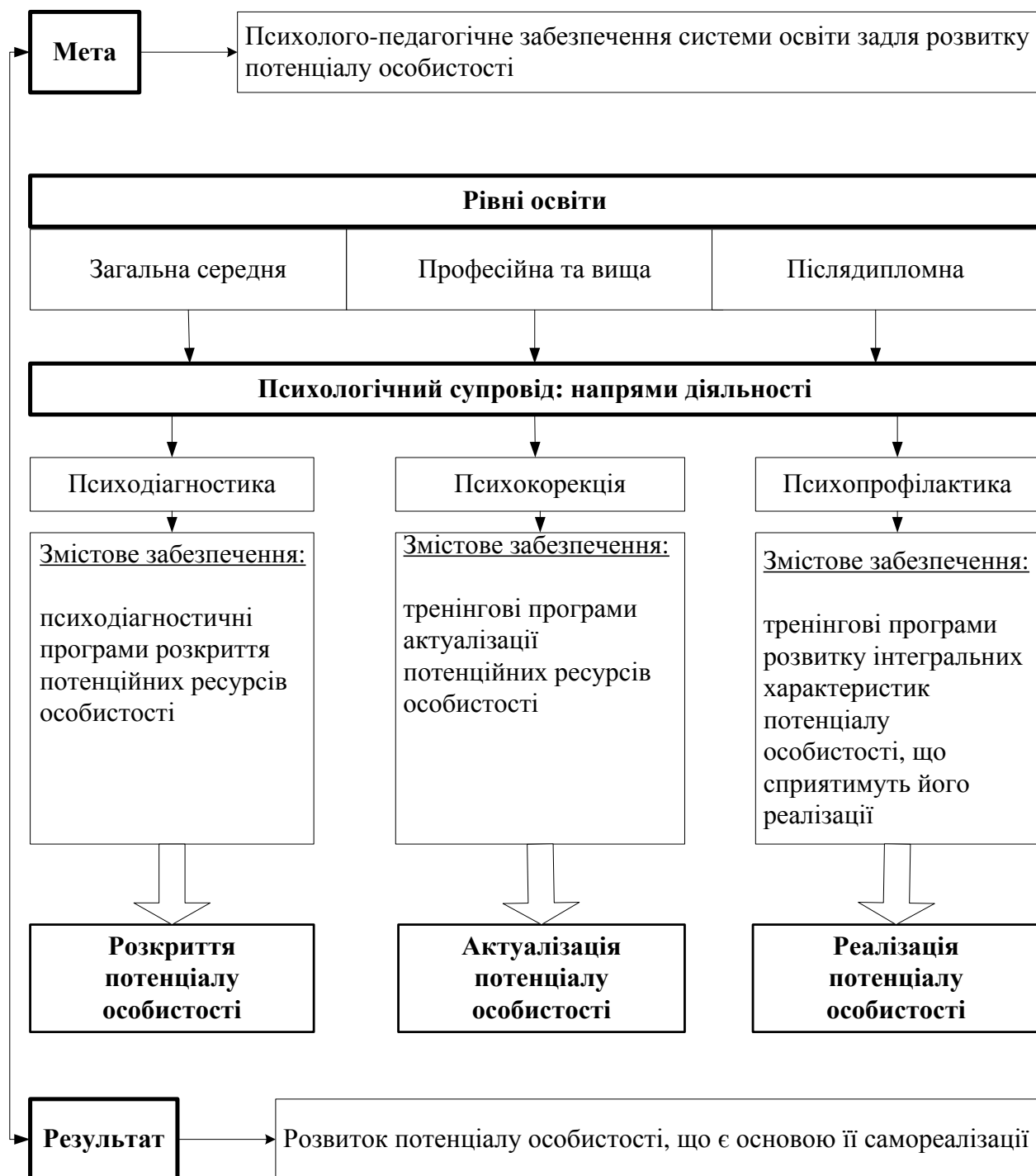

Рис. 1. Модель програми психолого-педагогічного забезпечення розвитку потенціалу особистості на різних рівнях освіти

Вихідними положеннями розробки програми психолого-педагогічного забезпечення розвитку потенціалу особистості були: розвиток – це цілеспрямований процес, вектор якого розташований завжди вгору і одночасно в сторони; «розгортання» вже наявних, але «згорнутих» до певного часу здібностей, умінь, якостей; забезпечується механізмами оволодіння, засвоєння (діяльнісний аспект) і самопізнання, самовираження, самореалізації (особистісний аспект); детермінується різного роду факторами та умовами, в першу чергу, активністю самої особистості.

Висновки. Розвиток потенціалу особистості є основою її самореалізації. Освітнє середовище у даному контексті виступає фактором, що створює оптимальні для цього умови. Проведений аналіз наукової літератури дозволяє говорити про необхідність модернізації системи освіти та створення такої інноваційної парадигми, яка б слугувала реалізації психологічних ресурсів особистості, що сприятиме її життєвому самовизначенню та самореалізації.

Впровадження програми психолого-педагогічного забезпечення розвитку потенціалу особистості на різних рівнях освіти є одним із варіантів вирішення даної проблеми. В основі її розробки закладені такі конструкти: рівні освіти (загальна середня, професійна та вища, післядипломна), напрями діяльності психологічного супроводу (психодіагностика, психокорекція та психопрофілактика), процеси розвитку потенціалу особистості (розкриття, актуалізація та реалізація). Комплексний погляд на розвиток потенціалу особистості забезпечить її самореалізацію через вдосконалення та навчання протягом життя.

Обсяг статті не дозволяє повністю розкрити всі аспекти проблеми, але, на нашу думку, доцільним є подальше вивчення механізмів розвитку потенціалу особистості та реалізація в освітньому середовищі здобутих результатів дослідження.

Список літератури

1. Акмеологическая культура личности: содержание, закономерности, механизмы развития / А.А. Деркач, Е.В. Селезнева. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института, 2006. – 496 с.
2. Волянчук Н.Ю. Психологічний супровід професійного розвитку тренера-викладача / Н.Ю. Волянчук // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка

- АПН України / За ред. Максименка С.Д. – К.: Міленіум, 2004. – Т. IV, Вип. 8. – С. 67-74.
3. Закон України «Про освіту» // Науково-освітній потенціал нації: погляд у ХХІ ст. / В. Литвин (кер.), В. Андрущенко, А. Гурій [та ін.]. – К.: Навч. книга, 2004. – Кн. 3: Модернізація освіти. – С. 403 – 425.
 4. Игнатова В.В. Педагогические факторы духовно-творческого становления личности в образовательном процессе [Текст]: монография / В.В. Игнатова. – Красноярск: СибГТУ, 2000. – 271 с.
 5. Кокун О.М. Теоретичні та практичні засади психологічного забезпечення професійного становлення особистості / О.М. Кокун // Матеріали II Всеукраїнського психологічного конгресу, присвяченого 110 річниці від дня народження Г.С. Костюка (19–20 квітня 2010 р.). – Т. III. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. – С. 167–171.
 6. Марков В.М. Механизмы реализации потенциала в контексте акмеологии развития / В.М. Марков // Мир психологии. – 2007. – № 2 (50). – С. 61– 73.
 7. Міляєва В. Р. Змістовно-структурна модель психологічного забезпечення системи підвищення кваліфікації державних службовців / В. Р. Міляєва // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського: збірник наукових праць. – Одеса: ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2011. – № 11-12. – С. 137 – 144.
 8. Шелер М. Избранные произведения / М. Шелер. – М.: Гнозис, 1994. – 490с.
 9. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В. А. Ясвин. – М.: Смысл, 2001. – 365 с.

Развитие потенциала личности в условиях современной образовательной среды
Миляєва В.Р., Лебидь Н.К., Бреус Ю.В.

Аннотация

В статье осуществлен теоретический анализ проблемы развития потенциала личности в условиях современной образовательной среды. Определены приоритетные направления психолого-педагогического обеспечения развития потенциала личности на разных уровнях образования.

Ключевые слова: развитие потенциала личности, образовательная среда, психолого-педагогическое обеспечение, психологическое сопровождение, уровни образования.

The development of potential of personality in today's educational environment

Miliaeva V.R., Lebid N.K., Breus Y.V.

Resume

The article presents the theoretical analysis of problem of the development of potential of personality in today's educational environment. There have been identified the priority directions of psychology-pedagogical ensuring of the development of potential of personality at different levels of education.

Key-words: development of potential of personality, educational environment, psychology-pedagogical ensuring, psychological support, level of education.